

Mogen peuters nog peuteren en kleuters nog kleuteren?

Sieneke Goorhuis-Brouwer

In het onderwijs een doorgaande lijn maken voor kinderen van vier tot twaalf jaar kan problematisch zijn. Kinderen tot een jaar of zeven zitten qua ontwikkeling nog in een fase waarin zij niet per definitie toe zijn aan het schoolse leren. Daarmee moet rekening worden gehouden in het onderwijsaanbod.

In de huidige maatschappij zijn kinderen, zelfs peuters en kleuters, producten geworden, in die zin dat ze moeten voldoen aan allerlei normen. De prestaties van alle kinderen samen leveren het onderwijsproduct op. Van diverse kanten worden jonge kinderen in de gaten gehouden en gescreend, getoetst of behandeld teneinde ontwikkelingsachterstanden te voorkomen.

De wens tot voorkomen en bestrijden van achterstanden leidt er ook toe dat scholen de opdracht krijgen om rendement te leveren. Door de overheid gestelde doelen dienen bereikt te worden en scholen worden op hun output beoordeeld. Om vast te stellen of een kind een mogelijke ontwikkelingsachterstand heeft en om vast te stellen of een school wel voldoende leeropbrengst biedt, moet getoetst worden.

Het toetsen van jonge kinderen heeft hiermee een tweeledig doel. Enerzijds wordt getoetst om te weten of een kind extra aandacht nodig heeft, anderzijds wordt getoetst of de school wel een 'goede' school is. Dit lijkt een spagaat waaraan kinderen onderdoor kunnen gaan. Dit mede omdat de leerkrachten gespannen raken over de doelen die ze moeten bereiken, met als gevolg een negatief effect op de spontane interactie met het kind

Binnen de klinische praktijk neemt het aantal jonge kinderen met ontwikkelings-

stoornissen opvallend toe. Ook blijft er een toeloop van kinderen naar het speciaal basisonderwijs, waarbij vooral het grote aantal kinderen met gedragsproblemen opvalt. Ook jongere kinderen (21 maanden tot vier jaar) vertonen al veelvuldig gedragsproblemen (Reijneveld e.a., 2005).

Bestaat er een verband tussen het moeten ondergaan van vroege remediërende programma's en het ontstaan van gedragsproblemen?

Natuurlijk moeten kinderen goed geobserveerd worden, zodat aangesloten kan worden bij hun eigenheid. Maar als het een beetje anders is dan anders, is er dan een afwijking?

De misvatting dat peuters en kleuters al leerlingen zijn

Kinderen krijgen soms meerdere therapieën tegelijk, omdat er door deskundigen steeds naar een klein stukje van de ontwikkeling wordt gekeken. Het jonge kind lijkt opgedeeld in motoriek, cognitie, taal en sociaal-emotionele ontwikkeling.

Egocentrisch

In de leeftijdsfase van nul tot ongeveer vier jaar verkeren kinderen in de periode

van *Diesseitigkeit* (= aan deze kant; 'ikzelf' sta centraal). Het kind is nog bij zichzelf en is naar eigen beleven het centrum van de wereld. We kunnen ook zeggen dat het kind nog egocentrisch is. Er is nog onvoldoende differentiatie tussen zelf en de buitenwereld. Alles is vanzelfsprekend. Er is ook nog geen objectieve logica. Voor het kind is de eigen ervaring doorslaggevend, bijvoorbeeld: *stoute deur*, wanneer het kind zich stoot. Het is een totaal ontwikkelingsproces. Kinderen leven uit één stuk, zoals prachtig is uitgedrukt door de dichter Hans Bouma (1978):

*Uit één stuk leven ze nog
Niet zo verknijpt,
niet zo tweeslachtig als wij
Volkomen thuis in hun lijf
Feilloos samenvallend met hun naam
En maar spelend, spelend, alsof het
de grootste ernst was.*

Het totale proces van spelen, denken, bewegen en praten bevordert een sociaal-emotioneel welbevinden waarbinnen de persoonlijkheid kan groeien. Tabel 1 geeft de ontwikkelingsdomeinen weer met de bijbehorende vaardigheden en denkpatronen in bepaalde leeftijdsfasen.

Overgang

Tussen vier en zeven jaar vindt een geleidelijke overgang plaats naar de *Jenseitigkeit* (= aan de overkant; 'ik groei naar de wereld toe'). Het kind gaat onderscheid maken tussen wat bij de eigen persoon hoort en wat bij anderen hoort. Hierdoor kan het kind nadenken over zichzelf en over de situatie waarin het verkeert. Dit is een proces dat spelenderwijs plaatsvindt aan de hand van de taal die kinderen gebruiken en het spel dat ze

Jaar	Sociale ontwikkeling	Motoriek	Denkstrategieën	Taalontwikkeling
0-2	Hechting Communicatie zoeken	Zitten, kruipen, lopen	Sensomotorisch	Brabbelen Eénwoorduitingen
2-4	Grenzen zoeken Kennis van sociale regels	Rennen, fietsen op een driewieler, op de tenen lopen	Preconceptueel	Tweewoorduitingen Twee- en driewoorduitingen Drie- tot vijfwoorduitingen
4-7	Aan verwachtingen proberen te voldoen Wisselend ego/ sociocentrisch Wisselende aandachtspan	Huppelen, hinkelen, fietsen	Intuïtief Magisch	Meer dan vijfwoorduitingen Enkelvoudige zinnen Samengestelde zinnen
7-11	Spelregels accepteren Sociocentrisch Aandacht vast kunnen houden	Vloeiende grove en fijne motoriek	Concreet	Zich adequaat uitdrukken in goed opgebouwde zinnen

TABEL 1: OVERZICHT VAN EEN TOTAAL ONTWIKKELINGSPATROON

spelen. Ze creëren daarmee hun eigen denk- en belevingswereld. Vanuit die wereld vindt, mede door de reactie van de ouders hierop, de persoonlijkheidsontwikkeling plaats.

Het denken blijft in eerste instantie nog wel prelogisch: de werkelijkheid wordt opgenomen in de eigen activiteiten van het kind en wordt geconstrueerd naar eigen model. Bijvoorbeeld: *Als de zon in het water zakt, krijgen de vissen het warm. Of: Als je groeit, wie duwt je dan?* Daarnaast willen zo ook begrijpen wat ze zien en wat ze denken en worden de waarom- en waartoe-vragen belangrijk: *Waarom ben jij kaal? Kunnen mensen die kaal zijn wel denken?*

Naast de concrete instelling die kinderen hebben, gaan ze ook fantaseren: alles wat bedacht kan worden kan ook *waar* zijn. Vanuit de fantasieontwikkeling worden fantasie en werkelijkheid ook op een bijzondere wijze gemixt: *Ik ga niet meer zoeken, de wind heeft gezegd dat het er toch niet meer is.*

Serius nemen

Het is erg belangrijk om de redeneringen die kinderen doen, serieus te nemen en hierop te reageren, zowel rond de waarnemingen in hun omgeving als rond hun fantasie. Hierdoor worden ze uitgeleid uit het magische denksysteem en ingeleid in

het meer concrete denken.

Dit is een totaal proces dat ieder kind in eigen tempo doormaakt.

Taalontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, perceptuele ontwikkeling en cognitieve ontwikkeling vertonen een maximale parallelle, die in een latere leeftijdsfase niet meer zo voorkomt.

Taalgebruik, spelen en hardop denken weerspiegelen de wijze van zijn van het kind. Taal wordt daarbij gebruikt om waarnemingen uit te drukken, maar ook de taal zelf wordt onderdeel van het denken: *Wat is dat, karne? Zit dat door de melk?*

Door naar kinderen te kijken en te luisteren kunnen opvoeders ontdekken hoe het ontwikkelingsproces verloopt en hoe ver kinderen gevorderd zijn op de overgang van prelogisch en magisch denken naar het concrete en logische denken. De volgende dialoog tussen twee kinderen, respectievelijk vier jaar en vier maanden en zes jaar en acht maanden oud, geeft een aardig beeld van zowel nadenken over dingen die verteld zijn als nadenken over taal (Goorhuis-Brouwer, 2005). Hierbij wordt ook duidelijk dat een kind van vier anders denkt dan een kind van bijna zeven.

4;4 jaar: Ik geloof dat ik God gezien heb.

6;8 jaar: O ja, hoe zag hij er dan uit?

4;4 jaar: Nou, hij had een witte jas aan en een baard en een bril op en er waren twee jongens bij met een witte jas.

6;8 jaar: Nou, je weet helemaal niet of dat God is, want je hebt God nog nooit gezien.

4;4 jaar: Maar ik gelóóf het ook!

Zolang kinderen nog in de prelogische fase verkeren zijn ze niet in staat tot schools leren. Het peuter- en kleuteronderwijs is dan ook niet gebaat bij een didactische op leren gerichte benadering, maar moet voor het kind een volgende, kansen biedende omgeving zijn. Het gaat bij peuters en kleuters vooral om het begeleiden van de spontane ontwikkeling.

Het verschil tussen peuters en kleuters enerzijds en het schoolkind anderzijds kan begrepen worden vanuit de vroegkinderlijke ontwikkeling.

Nature en nurture

De vroegkinderlijke ontwikkeling heeft te maken met rijping van het centrale en perifere zenuwstelsel en daardoor ontvouwing van mogelijkheden die het kind in zijn genetisch materiaal heeft meegekregen (*nature*). Die ontvouwing verloopt fasegewijs. De zuigeling, de peuter, de kleuter en het schoolkind functioneren motorisch, cognitief en sociaal-

emotioneel op geheel eigen wijze. Bij een pasgeboren kind zijn de hersenen nog ongevormd. Deze moeten zich nog ontwikkelen: *'Je hersenen zijn in de eerste jaren nog niet af, er wordt nog gewerkt aan de bedrading.'* (Dekkers, 2002)

Hierbij speelt waarschijnlijk het proces van myelinisatie, de vorming van mergbekleding om de zenuwen, een belangrijke rol. Toenemende myelinisatie houdt in dat een kind tot steeds meer in staat is. Een kind kan eerst kruipen, dan pas lopen, een kind gaat eerst brabbelen, dan pas spreken. De ontwikkelingsfasen worden mede door de myelinisatie bepaald.

In elke ontwikkelingsfase zoekt het kind een evenwicht tussen de uitdaging die de omgeving biedt en de vaardigheden waarover het beschikt. Iedere fase moet door het kind ten volle beleefd en doorleefd worden: daardoor kunnen de vaardigheden die in een bepaalde fase verworven moeten worden zich maximaal ontplooiën.

Vaardigheden die behoren tot een volgende fase in de ontwikkeling zijn nog niet te oefenen. Kinderen geven in hun gedrag zelf aan wanneer ze aan nieuwe dingen toe zijn. De consequentie hiervan

is dat in de vroegkinderlijke periode steeds een bepaalde periode, en niet een bepaald tijdstip, aangenomen moet worden waarin een bepaalde vaardigheid wordt geleerd.

Naast myelinisatie speelt bij de ontwikkeling de prikkeling van hersencellen door sensaties van buitenaf ook een grote rol (*nurture*). Prikkeling van buitenaf gebeurt door geluiden, aanrakingen, bewegingen, vormen, kleuren en geuren. Door deze prikkeling gaan hersencellen verbindingen met elkaar aan en wordt een mentale atlas gevormd, waardoor kinderen functies en vaardigheden leren. Genetische factoren zorgen ervoor dat bepaalde vaardigheden, bij dezelfde stimuli, eerder of later worden bereikt. Zodoende wordt de kinderlijke ontwikkeling ook gekenmerkt door variatie. Niet alle kinderen doen alles op precies dezelfde tijd. Zo kan een duidelijke uitspraak bereikt worden tussen vijf en zeven jaar.

Bij de beoordeling van de vroegkinderlijke ontwikkeling moet derhalve in mijlpalen worden gedacht, die tussen een bepaalde bandbreedte bereikt moeten worden. Bijvoorbeeld (Brouwer, 2005):

Jaar	Ontwikkeling
3-6 maanden:	Gericht grijpen
3-7 maanden:	Omrollen
6-11 maanden:	Los zitten
8-18 maanden:	Los staan
10-20 maanden:	Los lopen
> 2 jaar:	Hard lopen
> 3 jaar:	Op de tenen lopen
> 4 jaar:	Op de hakken lopen
> 5 jaar:	Op één been staan

Ook de taalontwikkeling wordt bepaald door rijping van het centrale zenuwstelsel. Tot zes jaar maken kinderen nog veel taal- en uitspraakfouten. De minimumspreeknormen geven die prestaties weer die een kind op een bepaalde leeftijd op z'n minst laat zien (Goorhuis-Brouwer, 2005):

Jaar	Ontwikkeling
12 maanden:	Veel en gevarieerd brabbelen
18 maanden:	Vijf woordjes; woordopbouw nog onvolledig
2 - 2;6 jaar:	Tweewoordzinnen, woordopbouw nog onvolledig
3 jaar:	Drie- tot vijfwoorduitingen, nog weinig grammaticale structuur, 50-75% verstaanbaar

Jaar	Bevorderen van sociale ontwikkeling	Bevorderen van de motoriek	Bevorderen van denkstrategieën	Bevorderen van de taal
0-2	Ritme en regelmaat in de omgang van vertroetelen en verzorgen	Bewegingsspelletjes	Bewegings-, kijk- en luisterspelletjes	Kijk- en luisterspelletjes
2-4	Consequente aanpak: duidelijke verboden Verschillen afspraken: thuis/niet thuis Imitatiespel	Bewegingsspel	Bewegingsspel Imitatiespel Gesprekken met ouders waarin uitleg over waarnemingen	Voorlezen, rijmen en zingen Uitleggen
4-7	Consequente aanpak Overdracht waarden en normen Ingroeien in groepsgebeuren (groep 1/2).	Bewegingsspel	Bewegingsspel Imitatiespel Fantasiespel Gesprekken met opvoeders over waarnemingen	Voorlezen, rijmen, zingen Uitleggen
7-11	Zich houden aan spelregels Wereldoriëntatie	Lichamelijke oefeningen	Waarnemings-oefeningen Rekenen Redeneren	Leren lezen en schrijven

TABEL 2: VOORWAARDEN VOOR DE STIMULANS VAN DE VROEGKINDERLIJKE ONTWIKKELING

- 4 jaar: Eenvoudige zinnen, nog problemen met vervoegingen en verbuigingen, 75-90% verstaanbaar
- 5 jaar: Goed gevormde, ook samengestelde zinnen, eenvoudige inhoud

Ontwikkeling en begeleiding

Het is van groot belang dat kinderen van jongs af aan, in wisselwerking met een stimulerende omgeving, de gelegenheid krijgen zich fasegewijs vaardigheden aan te leren en hun persoonlijkheid te ontplooien. In de periode van nul tot ongeveer zeven jaar wordt een neurologische atlas in zijn fundamenteen aangelegd. Deze atlas komt spelenderwijs tot stand. De aan kinderen aangeboden stimulans dient ook speels van aard te zijn: bewegingsspelletjes, zingen, voorlezen en speelgoed aanbieden (zie tabel 2.) Pas vanaf ongeveer zes à zeven jaar wordt de aanpak van het kind meer leergestuurd en oefenend. Het zenuwstelsel is dan voldoende gerijpt om dat aan te kunnen. Dat de ontwikkeling voor peuters en kleuters een spontaan proces is, kan onder meer afgeleid worden uit de taalontwikkeling. Een kind neemt de taalstructuren die de volwassenen aanbieden nooit letterlijk over, maar vertaalt ze naar het ontwikkelingsstadium waarin het verkeert. Zo kan een kind zeggen: *Brook jij die?* (Heb jij die gebroken?), of: *Ik is gevalt in het parkje* (Ik ben in het parkje gevallen).

In de periode tussen zes à zeven en tien jaar worden de bij het kind aangelegde neurologische routes gestabiliseerd en versterkt, waardoor ze steeds vastere vormen aannemen en uiteindelijk permanent worden. De aangelegde structuren worden verankerd en verdiept door het leerproces dat vanaf groep 3 een aanvang kan nemen. Dit heet het modeleren van de hersenen (Blows, 2003).

Schoolrijpheid

Waar precies de overgang begint van de basisvorming van de mentale atlas naar het uiteindelijke modelleren van de hersenen, is een punt van discussie. Deze overgang werd binnen de pedagogiek en ontwikkelingspsychologie benoemd met

het begrip schoolrijpheid. Hiermee werd bedoeld dat er voldoende bagage in de basisvoorwaarden bij het kind aanwezig waren, om te kunnen leren lezen, schrijven en rekenen. Schoolrijpheid werd beoordeeld op de mogelijkheden tot spreken, fijne motoriek en aandacht. Een goede uitspraak maakt klankherkenning en lezen mogelijk. Een goed beheerste fijne motoriek maakt het mogelijk een pen goed vast te houden en schrijfbewegingen te maken. Aandacht maakt het mogelijk om taakjes te overzien en af te maken.

Maar net als bij alle mijlpalen in de kinderlijke ontwikkeling, treedt ook bij het proces van schoolrijpheid individuele variatie op. Afhankelijk van myelinisatieprocessen en stimulans is de neurale bedrading niet bij alle kinderen op hetzelfde moment klaar. Gesell (1957) nam een variatie van twee jaar aan en stelde dat kinderen tussen vijf en zeven jaar schoolrijp worden. Bladergroen (1978) legde de schoolrijpheid bij een onder gunstige condities opgroeiend kind tussen zes en zeven jaar. Piaget (1959) legde de grens ook rond zeven jaar, bij de overgang van intuïtief denken naar de fase van operationeel denken. Imelman (2000) neemt eveneens ongeveer de leeftijd van zeven jaar aan. Hij formuleert de kinderlijke ontwikkeling vanuit een meer cognitief/wijsgerig perspectief en beschrijft hoe jonge kinderen vanuit een egocentrische wereld groeien naar een wereld met anderen, waarin afspraken en regels gelden.

Schoolrijpe kinderen kunnen de wereld beschouwen vanuit een perspectief los van zichzelf. Ze zijn nieuwsgierig naar de betekenissen van de dingen zelf, los van de functie die het voor hen persoonlijk heeft.

Jonge kinderen groeien dus vanuit een egocentrische wereld naar een wereld met anderen, waarin regels gelden. Dit rijpingsproces voltrekt zich tussen het vierde en zevende levensjaar en daarin is geen versmalling aan te brengen. Bij het ene kind verloopt dit proces sneller dan bij het andere. De biologische wetten die aan dit rijpingsproces ten grondslag liggen dient men te respecteren.

Voor vier- tot zes à zevenjarigen kan nog geen leernorm worden gesteld. Verschillen in ontwikkelingstempo op basis van rijping en temperament geven grote variaties aan in het normale ontwikkelingsproces.

Eindconclusies

Jonge kinderen ontwikkelen zich in een spontane interactie met de omgeving; vanaf ongeveer zeven jaar kunnen ze gaan leren: een gestructureerde en leerkrachtgerichte benadering. Een doorlopende leerlijn voor kinderen van vier tot twaalf jaar kan problematisch zijn: de kans is groot dat ze vanaf groep 1 al benaderd worden als leerlingen en niet meer als kleuters. Hierbij moeten ze bij de start van groep 1 al aan bepaalde normen voldoen, die mogelijk nog niet passend zijn. Kinderen groeien langzaam en spelenderwijs toe naar een wereld waarin afspraken en regels gelden en waarin ze de overstap naar groep 3 kunnen maken.

Achterstanden in het ontwikkelingsproces zijn daardoor niet altijd eenvoudig vast te stellen. Voor sommige kinderen is de schoolrijpheid rond zes jaar bereikt voor andere kinderen rond zeven jaar. Door, zoals nu gebeurt, al in groep 1 een leernorm te stellen en problemen op steeds jongere leeftijd te herkennen, wordt voorbij gegaan aan de normale ontwikkelingsvariëaties. De kinderen kunnen daardoor te vroeg in een traject van ontwikkelingsstimulatie terechtkomen, waardoor onbedoeld juist ontwikkelingsbelemmeringen op gaan treden. Bovendien moeten we ons realiseren dat extra stimulans bij kinderen niet altijd leidt tot vermindering van de aanvankelijk vastgestelde achterstand. Onderwijs aan peuters en jonge kinderen is niet gebaat bij een didactische, op het leren gerichte benadering, maar moet voor het kind een volgende, kansen biedende omgeving zijn.

Sieneke Goorhuis-Brouwer is hoogleraar en werkzaam bij het UMC Groningen.

De literatuur bij dit artikel is te vinden op: www.hjk-online.nl

Literatuur

- Bladergroen, W.J. (1978), *Keuze uit het werk van Wilhelmina J. Bladergroen*. Vermande, IJmuiden.
- Blows, W.T. (2003), Child brain development. In: *Nursing Times* 99 (17), p. 28-31.
- Brouwer, O.F. (2005), Oefening baart kunst? Het jonge kind en zijn motorische ontwikkeling. *Symposiumbundel Dolgedraaid; mogen peuters nog peuters en kleuters nog kleuters*. K.F. Wenckebach Instituut, Groningen.
- Dekkers, M. (2002), *De larf. Over kinderen en metamorfose*. Contact, Amsterdam.
- Dicke, O., H. Bouma (1978), *De wereld kan alleen maar kleiner worden*. Bosch & Keuning, Baarn.
- Gesell, A., C. Armatruda (1947/1957), *Developmental diagnosis: normal and abnormal child development, clinical methods and pediatric application*. Hoeber, New York.
- Goorhuis-Brouwer, S.M. (2005), *Een stevig fundament. Over de vroegkindelijke ontwikkeling en opvoeding, met een extra accent op de taalontwikkeling*. De Tijdstroom, Utrecht.
- Imelman, J.D. (2000), *Theoretische pedagogiek, Over opvoeden, en leren, weten en geweten*. Intro, Baarn.
- Piaget, J. (1959), *The language and thought of the child*. Routledge & Kegan, London.
- Reyneveld, S.A. e.a. (2005), Psychosociale problemen bij peuters: onderkenning en ingesteld beleid door artsen en verpleegkundigen in de jeugdgezondheidszorg. In: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 149, p. 133-138.